

KASBIY-GNOSTIK KOMPETENSIYA MAZMUNI

Bekniyazov Qonisbay Isakovich

F.f.n., dotsent Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti

Annotatsiya:

Ushbu maqolada o'qituvchilarning kasbiy-gnostik tayyorgarligini ta'minlashda integrativ yondashuvi nazariy asoslari tahlil qilinadi. Kasbiy-gnostik kompetensiya o'qituvchining bilim olish, tahlil qilish va amaliyotga tatbiq etish qobiliyatini o'z ichiga olgan muhim pedagogik tushuncha hisoblanadi. Maqolada mazkur kompetensiyaning asosiy tarkibiy qismlari – kasbiy-gnostik tayyorgarlik, o'qituvchining bilish faoliyati, tahlil, sintez, umumlashtirish, muammoli vaziyatlarni hal etish kabi ko'nikmalarini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Mmuammoli ta'lim, reflektiv pedagogika, interfaol metodlar va ta'lim jarayonida axborot texnologiyalaridan foydalanish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: kasbiy-gnostik, kompetentsiya, integrativ yondashuvi, o'qituvchilar, ta'lim, nazariy tahlil.

Bugungi kunda ta'lim tizimining modernizatsiya qilinishi, o'qituvchidan faqat bilim yetkazuvchi emas, balki o'quvchi shaxsini rivojlantira oladigan, mustaqil fikrlash, innovatsion texnologiyalarni qo'llash qobiliyatiga ega bo'lgan mutaxassis sifatida shakllanishini talab qilmoqda. Ayniqsa, kasbiy-gnostik kompetensiyaning rivojlanishi – ya'ni pedagogik faoliyatda bilim olish, tahlil qilish, baholash va o'z-o'zini rivojlantirish qobiliyatlari kelajakdagi o'qituvchilarning tayyorgarlik darajasini belgilovchi muhim mezonlardan biridir. Kasbiy-gnostik kompetensiya o'qituvchining o'z kasbiy faoliyatiga tanqidiy nazar bilan qarashi, o'zining bilimlarini yangilab borishi va pedagogik jarayonni chuqur anglash qobiliyatini shakllantiradi. Bu esa, ta'lim sifatining oshishiga, o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi. Nazariy va metodologik asoslarning o'rganilishi, o'z navbatida, kelajakdagi o'qituvchilarga ilmiy asoslangan yondashuvni, innovatsion pedagogik texnologiyalarni to'g'ri tanlash va qo'llashni o'rgatadi. Shu bois, mazkur mavzuni o'rganish va uning asosida samarali metodlar

International Conference on Modern Science and Scientific Studies

Hosted online from Madrid, Spain

Website: econfseries.com

20th May 2025

ishlab chiqish, kelajakdagi pedagoglarni raqobatbardosh, kasbiy jihatdan yetuk shaxs sifatida shakllantirishda alohida ahamiyat kasb etadi.

O‘zbekiston Respublikasida xalqaro standartlarga javob bera oladigan va raqobatbardosh mutaxassislarni tayyorlash, yoshlarni o‘z kasbiy yo‘nalishidan kelib chiqib munosib ish o‘rinlari bilan ta‘minlash, zaruriyat tug‘ilganda esa ularning kasbiy malakasiga qarab chet ellarda ham ishga joylashtirish masalalarini hal etish maqsadida Prezidentimiz tomonidan PF-5812-sonli Farmon qabul qilingan[1]. Ushbu hujjatda YUNESKO tashkiloti tomonidan ishlab chiqilgan Ta‘limning Xalqaro Standart Tasniflagichi (TXST)ga mos ravishda “Hayot davomida ta‘lim olish” tamoyili asosida yangi professional ta‘lim muassasalarini tashkil etish asosiy vazifa sifatida belgilangan. Shu qarorga asosan, 2020–2021-o‘quv yilidan boshlab xalqaro tasniflashning 3-darajasiga to‘g‘ri keluvchi boshlang‘ich (kasb-hunar), 4-darajadagi o‘rta (kollej) va 5-darajadagi o‘rta maxsus (texnikum) professional ta‘lim muassasalari tashkil etildi va ular respublika bo‘ylab keng joriy etildi.

Bugungi kunda ta‘lim va mehnat bozorida yuz berayotgan o‘zgarishlar sharoitida kasbiy-gnostik kompetensiya tushunchasi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Kasbiy-gnostik kompetensiya — bu shaxsning o‘z kasbiy faoliyatiga oid nazariy bilimlari, amaliy ko‘nikmalari va o‘z faoliyatini tahlil qilish, baholash hamda rivojlantirish qobiliyatidir. Mavzuning o‘rganilishi zamonaviy mutaxassislarning bilim darajasi, kasbiy mahorati va ijodiy fikrlash qobiliyatini oshirishda muhim o‘rin egallaydi. Chunki gnostik (bilish) kompetensiyalar orqali shaxs o‘z ish faoliyatini chuqur tushunadi, yangiliklarga ochiq bo‘ladi va doimiy o‘zini takomillashtirib boradi.

Zamonaviy oliy ta‘lim tizimida asosan fanga oid bilimlarga katta e‘tibor qaratilmoqda. Biroq, ayniqsa kasbiy faoliyatga moslashish bosqichida professional vazifalarni bajarishda yuzaga keladigan xatolarning asosiy sabablari gnostik komponentning past darajada rivojlanganligi bilan bog‘liqdir[2]. Ba‘zi tadqiqotlarda gnostik komponent pedagog uchun muhim kasbiy omil sifatida ajratib ko‘rsatiladi. Bu komponent o‘qituvchiga zarur bo‘lgan yangi bilimlarni olish va ularni tizimlashtirish jarayonini ifodalaydi. Gnostik komponentning ko‘p funksiyali yo‘nalishi, uning kelajakdagi pedagoglar faoliyatining sifati bilan bevosita bog‘liqligini ko‘rsatadi[3].

International Conference on Modern Science and Scientific Studies

Hosted online from Madrid, Spain

Website: econfseries.com

20th May 2025

Bizning ilgari surgan gipotezaga ko‘ra, gnostik kompetentlikning mohiyati, uning tarkibiy qismlari va shakllanish mezonlarini o‘quv jarayonida aniqlash orqali, talabalarning kognitiv-uslubiy xususiyatlari hamda ijtimoiy-perseptiv sifatlarini hisobga olgan holda, uni shakllantirish texnologiyasini ishlab chiqish mumkin.

Kasbiy-gnostik kompetensiyaga ega bo‘lgan mutaxassislar o‘z kasbiy muammolarini mustaqil hal eta oladi, yangiliklarni tezda o‘zlashtiradi va o‘z faoliyat sohasida innovatsion yondashuvlarni joriy eta oladi. Shuningdek, bu kompetensiya o‘qituvchi, muhandis, shifokor, menejer kabi ko‘plab kasb egalari uchun zamonaviy talablarga javob beruvchi professional rivojlanishning asosiy omilidir. Shu sababli, kasbiy-gnostik kompetensiya mazmunini chuqur o‘rganish va rivojlantirish bugungi kunda har bir mutaxassisning raqobatbardoshligini oshirish va jamiyat rivojiga munosib hissa qo‘shish uchun nihoyatda muhimdir.

O‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va kompetentligiga oid muammolar N.A. Muslimov, Sh.E. Qurbonov, X.F. Rashidov, Sh.S. Sharipov, F.R. Yuzlikayeva, O.X. To‘raqulov, A.R. Xodjaboyev, D.O. Ximmataliyev va O.A. Qo‘ysinov tomonidan tadqiq qilingan[4]. Pedagogning kasbiy kompetentligi masalasi A. Markova va B. Nazarova tomonidan to‘rtta asosiy guruhga ajratilib o‘rganilgan bo‘lib, ularning yondashuvlari bugungi kunga qadar ilmiy tadqiqot ishlariga poydevor bo‘lib xizmat qilmoqda.

“Pedagogik kompetentlik sohasida amalga oshirilgan tadqiqotlar orasida L.M.Mitining fikrlari alohida e‘tiborga molikdir”. U pedagogik kompetentlikni — fan sohasidagi bilimlar, o‘qitish metodikasi va didaktikasi, pedagogik muloqot ko‘nikma va malakalari, shuningdek, o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘zini takomillashtirish va o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarish usullari va vositalarining uyg‘un birligi sifatida talqin qilgan. L.M. Mitina pedagogik kompetentlik tarkibida uchta asosiy tarkibiy qismni ajratib ko‘rsatgan: faoliyatga oid, kommunikativ va shaxsiy kompetentliklar. Mitining pedagogik kompetentlikni tuzilmashtirish haqidagi yondashuviga asoslanib, biz, bo‘lajak mutaxassislar uchun kompetentlik darajasini belgilovchi quyidagi kompetensiyalar majmuasini zarur va yetarli deb hisoblaymiz.

International Conference on Modern Science and Scientific Studies

Hosted online from Madrid, Spain

Website: econfseries.com

20th May 2025

“Pedagogning kasbiy kompetentligi” tushunchasi har davrda turli olimlar va tadqiqotchilar tomonidan turlicha izohlanib kelmoqda. Ushbu ta’riflarni umumlashtirgan holda, biz quyidagicha ifodalashni maqsadga muvofiq deb bildik: Pedagogning kasbiy kompetentligi — bu pedagogik faoliyatning eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, u nafaqat kasb va kasbiy faoliyatni samarali amalga oshirish uchun zarur bo‘lgan ehtiyojlar, qobiliyatlar, mahorat, bilim va qiziqishlarni, balki pedagogning insoniy fazilatlarini, muloqot madaniyati, kasbiy rivojlanish darajasi, mas’uliyat hissi va boshqa shaxsiy xususiyatlarini ham o‘zida mujassam etadi.

Kompetentlik amaliy intellektning o‘ziga xos xususiyati sifatida qaraladi. U. Mishelning maqolasi bu yo‘nalishda katta rezonans keltirib chiqardi va ko‘plab amerikalik psixologlar kompetentlik masalasini rivojlantirish bilan shug‘ullana boshladilar. Ayniqsa, R.J. Sternberg boshchiligidagi tadqiqotchilar guruhi katta yutuqlarga erishdi. Ular G‘arb olimlarining yutuqlarini umumlashtirib, kompetentlikni amaliy intellektning integral funksiyasi sifatida talqin etdilar. Kompetentlik mazmunida asosan empirik xarakterdagi bilimlar — sezgi, idrok, tasavvurlar va shaxsning hayotiy tajribasi asosiy o‘rin tutadi. Uning periferiyasida esa oila, maktab va kitoblardan o‘zlashtirilgan “nazariy” bilimlar mavjud bo‘lib, ular dunyoqarashni shakllantiradi, biroq amaliy faoliyatga kamroq ta’sir ko‘rsatadi. Bu dunyoqarash, asosan, shaxsning mulohazakor pozitsiyasini ifodalaydi va nutqiy muloqot (suhbat, bahs, so‘rovnomalar va hokazo) jarayonlarida namoyon bo‘ladi.

Amaliy intellektning faoliyat yadrosi — bu tajribaviy bilimlardir. Bu bilimlarning ahamiyati faqat ularni egallashda emas, balki ularni real hayotda samarali qo‘llash qobiliyatidadir. R.J. Sternberg mutaxassislar va boshlovchilarni taqqoslash an’analari davom ettirib, bilimlarning rivojlanish jarayonini o‘rganishga katta ahamiyat qaratdi. Uning tadqiqotlari shuni ko‘rsatdiki, boshlovchilarning bilimlari sust tashkil topgan bo‘lsa, mutaxassislarning bilim bazasi yuqori darajada konstruktiv va izchil bo‘ladi. Boshlovchilarda taktik rejalashtirish ustunlik qilsa, mutaxassislar strategik yondashuvni afzal ko‘radilar; mutaxassislar muammolarni chuqur va batafsil tahlil qilishga qodir.

International Conference on Modern Science and Scientific Studies

Hosted online from Madrid, Spain

Website: econfseries.com

20th May 2025

Gnostik kompetentlikning faoliyatga oid komponenti mazmunini tahlil qilish, faoliyat kategoriyasining tadqiqotdagi muhim ahamiyatini ochib beradi. Faoliyatning umumiy nazariyasi asosiy tamoyillari G. Gegel, L. Feyerbax falsafiy qarashlarida, shuningdek, S.L. Rubinshteyn va A.N. Leontyevning psixologik ta'limotlarida shakllangan. Gnostik kompetentlikning faoliyat komponenti pedagogik faoliyatni tahlil qilish, baholash va tuzatish tajribasini ijodiy va motivatsiyalangan tarzda egallashni o'z ichiga oladi.

So'nggi yillarda talabalarning muvaffaqiyatiga ta'sir ko'rsatuvchi akademik bo'lmagan ko'nikmalar muhimligi tobora ko'proq e'tiborni tortayotganiga qaramay, maktab va o'qituvchilarning ushbu ko'nikmalarga erishishga qanday aloqadorligi haqida tadqiqotlar yetarli emas. Ta'rifiy xarakterdagi ushbu tadqiqot yangi adabiyotlarni to'ldirgan holda maktab va o'qituvchilarga bog'liq bo'lgan ijro etuvchi ko'nikmalar farqlarini o'rganadi. Shuningdek, ijro etuvchi funksiyalar va akademik ko'rsatkichlar orasida kuchli bog'liqlik aniqlanmagan, bu esa ayrim maktablar o'quv yutuqlarini oshirsa-da, ijro etuvchi ko'nikmalarning rivojlanishiga unchalik ta'sir qilmasligini ko'rsatadi.

Talabalarni tayyorlashning o'ziga xosligi ta'lim tizimining umumiy rivojlanish tendensiyalari (*fundamentallik, uzluksizlik, insonparvarlik*), kasbiy ta'lim maqsad va vazifalari, talabalar yosh va individual xususiyatlari, shuningdek, ta'lim mazmuni va texnologiyalari bilan belgilanadi[5]. Gnostik qobiliyatlar pedagogik yo'nalishdagi talabalar kasbiy tayyorgarligining tarkibiy qismini tashkil etib, boshqa ko'nikmalar guruhlar bilan uzviy bog'langan holda kasbiy tayyorgarlik samaradorligini belgilaydi.

Tadqiqot davomida gnostik qobiliyatlar – bu ongli fikrlash orqali asosiy harakatlar tizimi yoki uning bir qismini anglagan holda, nazorat ostida maqsadga erishishga tayyorlik sifatida talqin etilishi aniqlandi. Shuningdek, ushbu qobiliyatlarni muvaffaqiyatli egallash darajasi nazariy bilimlarni chuqur o'zlashtirish va ular asosidagi amaliy faoliyat, harakat usullari bilan bevosita tanishish va ularni anglashga bog'liq ekanligi aniqlangan.

So'nggi yillarda talabalarning muvaffaqiyatiga ta'sir ko'rsatuvchi akademik bo'lmagan ko'nikmalar muhimligi tobora ko'proq e'tiborni tortayotganiga qaramay, maktab va o'qituvchilarning ushbu ko'nikmalarga erishishga qanday aloqadorligi

International Conference on Modern Science and Scientific Studies

Hosted online from Madrid, Spain

Website: econfseries.com

20th May 2025

haqida tadqiqotlar yetarli emas. Ta'rifiy xarakterdagi ushbu tadqiqot yangi adabiyotlarni to'ldirgan holda maktab va o'qituvchilarga bog'liq bo'lgan ijro etuvchi ko'nikmalar farqlarini o'rganadi. Shuningdek, ijro etuvchi funksiyalar va akademik ko'rsatkichlar orasida kuchli bog'liqlik aniqlanmagan, bu esa ayrim maktablar o'quv yutuqlarini oshirsa-da, ijro etuvchi ko'nikmalarning rivojlanishiga unchalik ta'sir qilmasligini ko'rsatadi.

Talabalarni tayyorlashning o'ziga xosligi ta'lim tizimining umumiy rivojlanish tendensiyalari (*fundamentallik, uzluksizlik, insonparvarlik*), kasbiy ta'lim maqsad va vazifalari, talabalar yosh va individual xususiyatlari, shuningdek, ta'lim mazmuni va texnologiyalari bilan belgilanadi[5]. Gnostik qobiliyatlar pedagogik yo'nalishdagi talabalar kasbiy tayyorgarligining tarkibiy qismini tashkil etib, boshqa ko'nikmalar guruhlari bilan uzviy bog'langan holda kasbiy tayyorgarlik samaradorligini belgilaydi.

Tadqiqot davomida gnostik qobiliyatlar – bu ongli fikrlash orqali asosiy harakatlar tizimi yoki uning bir qismini anglagan holda, nazorat ostida maqsadga erishishga tayyorlik sifatida talqin etilishi aniqlandi. Shuningdek, ushbu qobiliyatlarni muvaffaqiyatli egallash darajasi nazariy bilimlarni chuqur o'zlashtirish va ular asosidagi amaliy faoliyat, harakat usullari bilan bevosita tanishish va ularni anglashga bog'liq ekanligi aniqlangan.

Adabiyotlar ro'yxati

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 6-sentabrdagi “Professional ta'lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida” PF-5812-son Farmoni.
- 2.Ершова Н. Г. Психолого-педагогическое сопровождение профессионально личностного развития студентов в вузе физической культуры: теоретический аспект : монография / Н.Г. Ершова. – Великие Луки : [б.и.], 2004. – 221 с.
- 3..Раянова Ю. Ю. Технология формирования гностической компетентности у студентов физкультурного вуза //Ученые записки университета им. ПФ Лесгафта. – 2011. – Т. 80. – №. 10. – С. 163-166.
- 4.Muslimov N.A., M.H.Usmonboyeva, D.M.Sayfurov, A.B.To'rayev “Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari”–Toshkent, 2015 y .120 bet.

E CONF SERIES

International Conference on Modern Science and Scientific Studies

Hosted online from Madrid, Spain

Website: econfséries.com

20th May 2025

5. *Tavassarov M., Seiitkazy P., Kerimbekov T.* Formation of Gnostic Skills in Future Social Teachers in The Process of Media Education //Qubahan Academic Journal. – 2024. – T. 4. – №. 3. – C. 59-66.